

TÜRK DİLİ

AYLIK DİL DERGİSİ

YUNUS EMRE

ÖZEL SAYISI

SAYI 480/ARALIK 1991

Türk Dili

Aylık Dil Dergisi

1991/ II

Sayı: 480

Aralık 1991

YUNUS EMRE'NİN İKİ DÜNYASI: SEVGİ VE BİLİM

PROF. DR. SAİM SAKAOĞLU

Türk şiir tarihinde bir yıldız gibi parlayan adlardan biri de Yunus Emre'dir. 13. yüzyıl Türk şiir ufkunda batmamak üzere doğan bu yıldızın sırlarını henüz çözebilmiş değiliz. Yüzlerce yıldan beri Türk insanının ruhunun derinliklerinde yer etmesine rağmen biz onu hâlâ anlayabilmiş değiliz; daha doğrusu onu lâıyk olduğu şekilde anlayabilmiş değiliz. Onu, didaktik şiirler yazan bir şair olarak görenler elbette yanılıyorlardır. Onu, belli bir konunun öncüsü olarak ele alanlar da yanılıyorlardır. 30 yıldan beri Yunus'umuzu okuyorum; onu değerlendirmede belki ben de yanılıyorumdur. Yunus'u anlamanın çok kolay gibi görünmesine rağmen böylesine zorluklarla karşılaşmamızın sebebi, onun sade Türkçe ile süslenmiş düşüncelerinin aslında çözülmesi zor bir duygu ve sevgi yumağı gibi olmasından kaynaklanmaktadır. Yunus'u sevmek çok kolay, anlamak çok zordur. Yunus'u okumak çok zevkli, yorumlamak çok yorucudur. Kısacası Yunus, görüldüğü veya başkalarının sandığı gibi "hece vezniyle dinî şiirler yazan bir şair" değildir. Ancak bunu haykırabilmek de pek kolay olmayacaktır. Çünkü, yüzyıllardan beri dillerden düşmeyen, gönüllerden inmeyen ilâhîleri onu âdeta halkın kolaylıkla anlayabileceği bir şair olarak görmemizi sağlamıştır. Gerçekten de onun şiirleri ilk bakışta veya okuyuşta çok kolay gibi gelmektedir. Ancak kelimelerin arkasına saklanmış ayrı bir dilin olduğu çok kere gözlerden uzak tutulmuştur.

Yunus'u niçin seviyoruz? Yunus'u seviyoruz, çünkü Türk dilini kullanan sanatkarlar arasında dil şuuruna sahip olanların başında gelmektedir. Yusuf Has Hacıp Kutadgu Bilig'i yazarken, Karamanoğlu Mehmet Bey ünlü fermanını buyururken dillerini ne kadar sevdiklerini ortaya koyan üst seviyedeki kişiler olarak bir görevi yerine getiriyorlardı. Ya Yunus Emre? O, herhangi bir devlet görevi olmadığı halde diline sahip çıkmıştır. O da pek çokları gibi anlaşılması lügatlere bağlı olan şiirler yazabilirdi; belki de daha iyi şartlarda yaşaması için gerekli ortamı bile yakalayabilirdi. Ancak o öyle yapmamış, istilâ ve savaşlardan bunalmış olan insanımızı âdeta teselli etmiş, yeni bir hayata hazırlamıştır. İşte o, bu hazırlıkları yaparken "Türkçe" gibi sihirli bir aracı kullanmış, "Sevgi" ve "Bilgi" gibi iki amaca ulaşmıştır. Evet, velilerin yol göstericisi ulu Yunus Emre Anadolu Türk insanını, devrin ümitsizlik çukurundan çıkarırken bir değil, iki ipe sarılmalarını sağlamıştır. İşte biz, Yunus Emre'yi bu büyüklüğü için seviyoruz; bu ışık saçıcılığı için seviyoruz.

“Sevgi” kelimesi, Yunus Emre’de belki de en anlamlı şekilde kullanılmıştır. Bu güzel kelime onda, bilinen ve anlaşılan sınırlarının ötesinde yeni zenginlikler kazanmıştır. Başka bir ifadeyle dile getirmemiz gerekirse, Yunus Emre, “Sevgi” kavramına, lügat kitaplarının veremediği yeni bir anlam zenginliği kazandırmıştır. O, mısralarında “Sevgi”yi dile getirirken sınır tanımamış, olanca genişliğiyle ele almıştır. Galiba, bundan sonrasını ona bırakmamız gerekecektir. İşte Yunus Emre, işte onun “Sevgi”yi dile getiren ölümsüz mısraları...

Gelün taşuk idelüm
İşi kolay turalım
Sevelüm sevillelüm
Dünya kimseye kalmaz

Yunus Emre, bize kolay bir iş tavsiye etmektedir: Sevmek ve sevilmek. Ancak bu işler yalnız başına gerçekleşmeyecektir; bizim önce birbirimize danışmamız gerekecektir. Birbirimize danışırsak, işlerimiz kolaylaşacak ve birbirimizi sevmeye vaktimiz olacaktır. Eğer biz birbirimizi sevmeyecek olursak zararlı da çıkacağız. Çünkü biz insanlar dünyanın birer misafiri-yiz; burası, yani dünya kimseye kalmayacaktır. Eğer karşılıklı sevgilerle dünyamızı yaşanır hale getirebilirsek elbette mutlu olacağız; ancak bu da kolay kolay gerçekleşmeyecektir. Çünkü insanlar birbirlerini sevmemektedir. Onlar, birbirlerine düşman gözüyle bakmakta, âdeta kendilerinden başkalarının yaşamaya hakkı olmadığına inanmaktadır.

Bu görüş, belki günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Onun için Yunus Emre’nin çağına bakışımız daha kolay olacaktır. Bir dünya düşününüz ki savaşlardan başını alamamış, insanları huzursuzluk deryasında yüzmektedir. Ölümün ve ümitsizliğin insanların kalplerine, bir korkudan da öte bir kâbus gibi yerleşmesi, onları hayattan soğutmuştur. Artık o insanlar için dünya bir hiçtir ve yaşamının hiçbir anlamı yoktur. Onlar, inanışlarının bir sonucu olarak öbür dünyayı, ölümden sonraki ikinci hayatı özler olmuşlardır. Onları bu dünyaya bağlamak öylesine zorlaşmış, öylesine imkânsız hâle gelmiştir ki ölüm âdeta bir kurtuluş gibi gelmeye başlamıştır.

İşte, böylesine ümitsizliklerle karşı karşıya kalan insanlara, daha doğrusu insanımıza bir ışık yakmak, bir kapı açmak gerekecekti. Bu ışık, bu kapı onların ölüncesine koşacakları bir kurtuluş ışığı, bir kurtuluş kapısı olacaktı. Ancak, Anadolu çalkalanıyordu ve böyle bir “Kurtarıcı” henüz ortaya çıkmamıştı. Bu, elinde kılıcı, arkasında orduları olan bir

komutan olmayacaktı. Bu, dilinde sözü, kalbinde sevgisi olan bir gönül eri olacaktı: bu, bir söz ustası olacaktı. Bu, Yunus Emre'miz olacaktı. O, gür bir sesle haykıramayacaktı belki, ama o, ulvî bir rüzgârın fısıltıları gibi gönüllere girebilecekti. Onu, ancak kalp gözleri paslanmamış olanlar işitebilecekler, böyle bir kurtarıcıyı bekleyenler kucaklayabileceklerdi. Bakınız, o nasıl sesleniyordu yüzyılın paslı kalplerine, körelmiş duygularına:

Adumuz Miskin'dür bizüm
Düşmanımız kindür bizüm
Biz kimseye kin tutmazuz
Kamu âlem birdür bize

Bu mısraların görünen anlamının ötesinde nelerin gizli olduğunu, şu birkaç kelimeyle nasıl bir dünya görüşünün sığdırıldığını elbette Yunus'u anlayabilenler, onu yakalayabilenler görebileceklerdir.

Biz kimseye kin tutmazuz
Kamu âlem birdür bize

mısralarında gizli olan hazineleri nasıl dağıtabilsek insanoğullarına? Zaten, o, başka bir şiirinde de şöyle seslenmemiş miydi?

Cümle yaradılmışa
Bir göz ile bakmayan
Şer'ün evliyâsiya
Hakikatte âsîdür

Bu iki şiirdeki şu mısraları bir defa daha, Yunus coşkunuğu ile tekrar edelim:

Kamu âlem birdür bize

* * *

Cümle yaradılmışa
Bir göz ile bakmayan

Burada, ruhlara serpilmiş duygu çiçeklerinin kokularını ne kadar da okşayıcı, dinlendirici bir eda ile yakalayabiliyoruz. Yunus, nasıl da çağlıyor ve bizlere en anlamlı mesajı iletiyor:

“Bizce bütün insanlar birdir; aralarında hiçbir fark yoktur. Allah’ın yarattığı bütün insanlara bir göz ile bakmak gerekir; daha doğrusu öyle bakmak zorundayız.”

Bu görüşü, elbette farklı şekillerde yorumlamak mümkündür. Bunlar arasında, Orta Çağın karanlık Avrupasından İlk Çağın antik devirlerine dönüşle bütünleşen “Ümanizm”in önemli bir yeri vardır. Hristiyanî bir anlayış ve bir yaşayışın derin izlerini taşıyan, aslında hiçbir dinle de ilgisi olmayan bir “Ümanizm”i Yunus Emre ile bütünleştirmek son derece yanlıştır. Yunus onca mısraın arasında bu güzel duygulara yer vermişse elbette bir sebebi vardır. Moğol istilâsının kılıçtan geçirdiği, insanların birbirlerine düşman gözüyle baktığı devirlerde bu düşünce elbette Yunusça olacaktı.

Bakınız, bu düşünce yüzyıllarca sonra Anadolu’da nasıl filizlenmiştir. 20. yüzyılın ilk çeyreği, Anadolu’nun değişik bölgelerinde yaşayan bazı Ermeniler Osmanlı devleti ile anlaşmazlığa düşüyor ve evlerinden ayrılmak zorunda kalıyor. Bunlardan bazıları çocuklarını, hem de daha kundakta olan çocuklarını bırakıp gidiyorlar. Bu çocuklar o yörelerin insanları tarafından büyütülüyor ve hayata kazandırılıyor. İçlerinde İslâmiyeti seçenlerin de çıktığı bu insanlara karşı gösterilen sıcak ilginin “Ümanizm” ile hiçbir ilgisi yoktur. Onun için, “Ümanizm”i kuru bir “insan sevgisi” olarak takdim etmek son derece yanlıştır. Ancak, dinlerin, ahlâk kurallarının, “eşref-i mahlûkat” anlayışının sonucu olarak insanı hayatın merkezi kabul etmeyi, başka adlarla sunmayı doğru karşılamıyoruz. Hiç öyle olsaydı, Koca Yunus;

Varam ol dosta kul olam
Hem açıluban gül olam
Hem ötüp bülbülü olam
Turağum gülistan ola

veya

İy kendüzünü bilmeyen
Söz ma’nisini bulmayan
Hak varlığın isterisen
Uş ilmile Kur’an’dadır

der miydi? Yunus, bütün mısralarına sinmiş olan insan sevgisinde, başka akımların, düşünce sistemlerinin zerresine yer vermemiştir. Onu iyi anlayabilmek, vermek istediği mesajı yakalayabilmek için üç beş şiirini değil, bütün

şairlerini okumak gerekecektir. Hatta sadece Yunus Emre'mizin bütün şiirlerini okumak yeterli olmayacaktır. Şiirleri onunkilerle karışan, Âşık Yunus'u, Derviş Yunus'u; hatta şiirleri Yunus'umuzun şiirlerini hatırlatan bütün benzer şairleri okumak zorunda kalacağız. Bununla "Yunus farkı"nı, "Yunusça söyleyiş"i yakalayabileceğiz.

Bize göre Yunus'taki insan sevgisi, son çeyrek yüzyılda ona âdeta yamanmaya çalışılan bir "Ümanizm" değildir. Bazı mısralarından yola çıkarak onu tamamıyla farklı bir şekilde gösterecek hüviyete büründürmek yanlış bir yorumdur. Onun mısralarında yer alan diğer görüşleri, onlara hâkim olan temel görüşü bir kenara bırakmak bizce sadece bir işgüzarlıktır. Pek çok güzel örnek arasından seçeceğimiz şu iki üç parça onu en güzel şekilde tanıtacaktır kanaatindeyiz.

Beri gel barışalum
Yadisan bilişelüm
Atumuz eyerlendi
Eşdük elhamdülillah

* * *

Ben bir dervîşidüm dostum
Hak'dan yana oldu kasdum
Ecel duzağına basdum
Esenledüm dünyam seni

Bu iki dörtlükte hâkim olan görüş şiirlerin pek çoğunda, benzer güzellikte yer almaktadır. Okuyacağımız her şiirde bu duyguların dile geldiğini göreceğiz. Onun için Yunus'a mutasavvuf bir şair gözüyle bakmak zorundayız. Onu, başka renklerde görmeye çalışmak yanlıştır. Ancak, onun mutasavvıf bir şair olması, dinî konularda şiirler yazan bir şair olduğu anlamına gelmemelidir. Zaman zaman bu yanlışlığa düşenleri görmekteyiz. Onun, "gerek" redifli şiirinde anlatılan "beş vakit namaz"; bir mesajı, bir emri yumuşak bir üslûpla dile getirmesi bakımından önemlidir. O da, bu şiirinde yadırgayacağımız ifadelerle yer verebilirdi; ama öyle yapmamıştır.

Bize göre o bir imam, bir hoca, bir vaiz değil, bir mürşit, bir yol göstericidir. O, engin bilgi ve tecrübe dağarcığındakileri en uygun şekilde insanlara sunabilmiş nadir bir insandır. Onda, her şey sevgi ile halledilecektir. Din, insanları korkutmak için değildir; sevgi ile yaklaşılınca bütün problemleri çözecek bir anahtar gibidir.

Yunus Emre'nin öteki dünyası "bilgi" üzerine kurulmuştur. Bilgi, onda ön planda gelmektedir. O, ünlü şiirinde şöyle dememiş miydi:

İlim ilim bilmekdür
İlim kendin bilmekdür
Sen kendüni bilmezsın
Yâ nice okumakdur

O halde, ilmin başı, insanın kendisini bilmesidir; aksi takdirde o insan boşuna okumuştur; veya okudukları onun için yeterli değildir. İnsan okuduklarını kuru bir bilgi yükü olarak sırtlanmamalıdır; o bilgileri hayata geçirmeli, yaşayışımıza uygulayabilmelidir. Aksi takdirde okumamak, belki de daha iyi olacaktır. O, bir şiirinde:

Yûnus olma cahillerden
İrak olma ehillerden
Câhil ne var mü'minise
Câhillikdan kalur değlül

diyerek, bizim cahiller arasında yer almamamızı, "ehil", yani bilgili kişilerden uzak durmamamızı söylerken başka bir mesajı da vermektedir: Müminin cahili öylece kalmamalıdır, yani okuyup öğrenip bilgili olmalıdır. Burada, onun bilgisizliği ince bir söyleyişle tenkit ettiğini, fakat bunun yanında bilgi sahibi olmamızın gerekli olduğunu ifade ettiğini görüyoruz.

Ya gel bildüğünden eyit
Yâhud bilenlerden işit
Teslimün acını dutup
Hiç sözü uzatmayalar

O, bu mısralarında, aynı güzel duyguların bayraktarlığını yapmaya devam etmektedir. İnsan ya biliyorsa bildiklerini öğretmelidir veya bilmiyorsa bilenlerden öğrenmelidir. Bu mısralarda yer alan "eyit" ve "işit" filleri âdeta "öğret" ve "öğren" anlamlarında kullanılmış gibidir. O, "Oku!" emrini bildiği için böyle hareket etmektedir.

Şu bir gerçektir ki Yunus Emre son derece iyi eğitim görmüş, nice üstatlardan ders almış, böylece kendini yetiştirmiş bir insandır. O, cehlin karanlık ve dipsiz çukurunda bocalamanın bütün sıkıntılarını çevresindekilerde görebildiği için okumayı ve öğrenmeyi hayatın önde gelen gıdalarından biri olarak kabul etmektedir.

Elbette okuma ve öğrenmenin çeşitli yolları vardır. Yunus bunları çok iyi yakalamıştır: Bir bilenden, yani yol gösterenden öğrenmek. Acaba bu görüşün altında, "Benim de öğretecek bilgilerim var; gelerseniz öğretirim" düşüncesi yatmıyor mu?

Yunus'un böyle bir düşünceye sahip olabileceğini unutmamak gerekir; bir insan olarak böyle düşünmesini tabii karşılıyoruz. Ancak, o, bunu açıkça söylemekten çekinir. Kaldı ki Yunus'un bir yol gösterici olarak ders vermesi de gerekmez. Onun her bir şiiri, bilgiye susamış gönüllere en güzel okuldur, en güzel hocadır. Yunus'un şiir dünyası, bizlere pek çok bilginin kapısını açacak bir anahtar gibidir; yeter ki biz o kapıyı açmasını bilelim.

Onun şiirleri incelendiğinde ortaya pek çok gerçek çıkacaktır. Bunların başında öğrenme ve öğretme teknikleri gelir. O, neyi nasıl öğreteceğini pek iyi bilmektedir. Elindeki şiir gücünün yardımıyla, verilmek istenilen bilgiler kolaylıkla isteklilerine sunulabilmektedir. Ayrıca, devrinin insanı zaten onun verebileceklerini almaya hazırdır; hatta can atmaktadır da diyebiliriz. Bilgiye susamış insanlara, onun şiir dünyasının güzellikleriyle süslenmiş bilgileri aktarmak elbette daha kolay ve zevkli olacaktır. İşte Yunus, bu kolay ve zevki yakalayabilmiş bir üstattır.

O, vermek istediği mesajı, şiirin sihirli tülüne büründürmeden, realizmin süse kaçmayan açıklığıyla vermek isteseydi başarısı ne olurdu? Yunus, şiirin gücü olmasaydı yine de sevilirdi, ilgi görürdü; ama derecesi her halde bu günkünden daha az olurdu. Andığımız bu işi yapan nice yazarımızı, bu gün bir Yunus gibi anamamaktayız. Belki Yunus da onlardan biri olacak, birkaç meraklısından başka kimseler tarafından bilinemeyecekti. Yunus, şiiriyle "Yunus" olmuştur: onu şiirsiz olarak düşünmek pek de mümkün olamayacaktır.

* *

Sonuç olarak, Yunus'umuz, "sevgi" ve "bilgi dünyasını, bütün zenginlik ve güzellikleriyle bize sunabilmiştir. O, bu başarıyı yakalarken Türkçenin güzelliğini, mutasavvıf olmanın inceliklerini, şair olmanın sihrini bir araya getirmiştir. Bu üç unsur, onu Yunus yapmıştır; onu bizim, yüzyıllara mührünü veren bir temsilcimiz yapmıştır. İşte bu sebeple biz Yunus'u, yüzyılların ötesinden çağlayıp gelen bir pınar olarak görüyor ve ondan kana kana içmek istiyoruz. Onun mısralarında bazan gizli, bazan açık bir söyleyişle gördüğümüz "sevgi" ve "bilgi" vazgeçemediği iki temel temdir. O, bu iki temin güzelliklerini bizlere sunarken "mutasavvıf" ve "şair"

olma özelliklerini iyi değerlendirmiştir. Hayatın gerçekleri, bazen güzel olmasa bile, Yunus'un anlayışıyla bambaşka bir renge bürünmüş, bambaşka bir havaya girmiştir. Bizler, böylece, Yunus'u bizim gibi düşünen, fakat bizden daha farklı ve güzel bir üslûpla söyleyen sanatkâr olarak seviyoruz.

Unutmayalım ki Yunus Emre, Türk dilini, estetiğini, dünya görüşünü yüzlerce yıl öteye taşımış ve taşımaya da devam edecektir. Bu bakımdan onu sevmeye, korumaya ve yaşatmaya mecburuz. Çünkü Türk edebiyatı artık yeni bir Yunus Emre'yi yetiştirecek ortamdan çok uzaklardadır.

Not: Örnek olarak verilen şiirlerin tamamına yakını, merhum hocam Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş'ın hazırladığı *Yunus Emre Divânı -Bütün Şiirler-* (Ankara 1980) adlı eserinden alınmıştır.